

УДК 330.1

Л. В. Лебедева,

к. е. н., доцент кафедри економічної теорії та конкурентної політики,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ НА ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ

L. V. Lebedeva,

PhD in Economics, Associate Professor of Chair of Economics and Competition Policy

THE INFLUENCE OF SOCIAL CAPITAL ON IMPROVING THE QUALITY OF LIFE

В статті досліджено особливості впливу соціального капіталу на покращення якості життя населення. Розглянуто один з найважливіших показників, що характеризує рівень розвитку країни - показник «якості життя». З'ясовано, що для ефективного та стабільного розвитку суспільства, питання оцінки якості життя набуває особливої актуальності. Виділено основні структурні елементи соціального капіталу (соціальні мережі, норми та правила, довіра), які впливають на покращення якості життя. Визначено, що відтворення соціального капіталу можливе лише при зрівноваженому розвитку всіх його структурних елементів. Встановлено, що найважливішим напрямом соціально-економічної розвитку держави є здобуття стійкої позитивної динаміки добробуту населення на основі покращення показників якості життя населення.

In the article the features of the effect of social capital on improving the quality of life have been determined. One of the most important indicators of the level of development of the country - an indicator of the "quality of life" has been considered. It has been found that for effective and sustainable development of society, it is essential to assess the quality of life. The basic building blocks of social capital (social networks, norms and rules, trust) that affect the quality of life have been described. It has been also determined that the reproduction of social capital is possible only with the balanced development of all its structural elements. It has been proved that the most important area of socio-economic development of the state is to provide a stable positive dynamics of welfare by improving the quality of life of the population.

Ключові слова: соціальний капітал, розвиток, відтворення, якість життя, рівень життя, громадянське суспільство.

Keywords: social capital, development, reproduction, quality of life, standard of living, civil society.

Постановка проблеми. Процес становлення громадянського суспільства тісно пов'язаний з розвитком соціального капіталу. Процес відтворення та формування соціального капіталу впливає на досягнення стабільності в суспільстві та позначається на якості життя населення. У зв'язку з цим якість життя населення доцільно розглядати крізь призму поняття «соціальний капітал». Завданням ж державних органів у сучасному суспільстві має бути побудова довгострокової, ефективної стратегії соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування поняття «соціальний капітал», його структури та функцій, містять роботи П. Бурдьє [1], Дж. Коулмана [2], Р. Патнама [3], А. Портеса [4], В. Радаєва [5], Ф. Фукуями [6] та багатьох інших. Все ж багато питань залишаються невирішеними, потребує подальшого опрацювання система правил та процедур дослідження поняття соціального капіталу, його структури, проблем виміру та впливу на якість та рівень життя населення.

Мета дослідження. Метою даної статті є виокремлення особливостей впливу соціального капіталу на покращення якості життя населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одне з перших визначень соціального капіталу належить Дж. Коулману [2], який розуміє його як: зобов'язання та очікування; довіра; інформацію; норми і санкції, наприклад, ті, що перешкоджають злочинам; соціальну організацію і соціальні мережі. П. Бурдьє [1] визначає соціальний капітал як сукупність реальних і потенційних ресурсів, що пов'язані з володінням мережею більш-менш інституціоналізованих відносин взаємного знайомства і визнання, як приналежність до групи й ідентифікація як агентів, що об'єднані на основі постійних і корисних зв'язків. Дослідження категорії «соціальний капітал» Р. Патнамом [3] передбачає відмову від вузько економічного трактування даної категорії змістивши акцент дослідження даного феномену в сферу його розгляду як суспільного блага. Даний підхід, отримав подальший розвиток у роботах А. Портеса, Ф. Фукуями та інших дослідників, і багато в чому визначає сучасний стан наукових дискусій у розглянутій області.

Сучасні дослідники [11, с.70] для встановлення сутності соціального капіталу проводять порівняльний аналіз його з фізичним і людським капіталами. Визначаючи, що соціальний капітал: є фактором виробництва, який спільно з фізичним і людським капіталами забезпечує створення додаткової вартості, сприяє підвищенню продуктивності матеріального виробництва та досягненню певних цілей, яких за його відсутності досягти неможливо; є суспільним благом, яке поділяється групою, відображає більшою мірою відносини, ніж власність окремої людини; створюється за допомогою інвестицій, але не в такій безпосередній формі, як у випадку з фізичним і людським капіталами; подібно до людського капіталу, зростає у процесі використання і зменшується, якщо тривалий час не використовується; є обмеженим ресурсом, дефіцит якого зменшує економічні можливості окремих людей, їхніх груп і суспільства в цілому; має ліквідність і може конвертуватися в інші види капіталу; його нерівномірний розподіл впливає на стратифікацію суспільства.

Поняття «соціальний капітал» і «якість життя» тісно взаємопов'язані один з одним. Соціальний капітал сприяє збереженню здоров'я і підвищенню якості життя шляхом усунення стресів і забезпечення соціальної підтримки та зв'язків.

Вперше наукове трактування поняття «якість життя» було представлено в 20-х роках ХХ століття в книзі А.Пігу «Економічні теорії добробуту». В 60-і роки Дж. Гелбрейт в роботі «Суспільство достатку» досліджуючи поняття «якість життя», довів необхідність переходу до «постіндустріального суспільства», що вирізняється введенням елементів «організованого споживання», збагаченого наявністю духовних, соціальних і культурних благ.

За визначенням економістів якість життя – це «сфера відображення економічних, соціальних, екологічних, психологічних, політичних та інших факторів, формалізованих через кінцеве системоутворення безлічі системоутворюючих статистичних показників, об'єднаних динамічними і статичними відносинами, які з необхідністю і достатністю обумовлюють наявність цілеспрямованих властивостей – управління, що дозволяє діалектично вирішити системопороджуючі протиріччя між можливістю країни, регіону і потребами населення» [7]. Якість життя – ступінь відповідності умов і рівня життя науково обґрунтованим нормативам або

визначеним стандартам [8, с. 240].

Дослідження якості життя населення пов'язане з використанням концепції соціального капіталу та ролі якості соціальних відносин. На нашу думку, необхідно вважати, що соціальні мережі є цінністю. Люди взаємодіючи між собою утворюють соціальну мережу. Дана взаємодія сприятиме формуванню та збільшенню щільності соціальної мережі.

Характеристика якості життя, відноситься до внутрішнього світу суб'єкта, до ступеня задоволення індивідуальних потреб, до суб'єктивних оцінок життя і окремих сторін особистого буття. Це означає, що істинне значення якості життя відображено в суб'єктивних відчуттях індивідів, що формуються на основі конкретних матеріальних умов життя, емоційного стану і т.д. [9]. На макrorівні соціальний капітал може сприяти підвищенню якості життя шляхом непрямого впливу, наприклад, заохочення до політичної участі, суспільної та групової активності населення, інформаційної забезпеченості та впевненості у правомірності очікувань і виконання прийнятих зобов'язань, що в свою чергу гарантує забезпечення адекватної соціальної політики та інших соціальних послуг.

Дж. Стігліц та Ф. Фукуяма наполягали на тому, що той хаос, в якому опинився світ, був наслідком верховенства ринків над людьми, капіталу над громадами і т. ін. Адже, багато у чому успіх ринкової системи господарювання залежить від неформальних правил поведінки, що панують у суспільстві, а саме: норм, суспільних інститутів, соціального капіталу та довіри. Ринковому суспільству необхідно саме неявний соціальний контракт, який не можна просто узаконити, декретувати або ввести постановою реформаторського уряду. Створена в результаті свідомої діяльності людей, система відносин, взаємодії між працівниками підприємства та суб'єктами, які пов'язані з функціонуванням підприємства, що збагачує та інтенсифікує інформаційний обмін, створює умови для взаємної довіри і взаємодопомоги, координації і кооперації діяльності із забезпечення взаємної вигоди.

Обсяг соціального капіталу, його розподіл залежать від якості і інтенсивності соціальних взаємодій. «Чим частіше люди звертаються один до одного за допомогою, тим більше виробляється соціального капіталу. Якщо соціальні відносини не підтримуються, то вони відмирають; очікування і зобов'язання ніби висихають» [2]. Так, на думку Р. Патнама, соціальний капітал володіє широким діапазоном позитивних наслідків і має широкий спектр можливостей [3]: соціальний капітал дозволяє підвищувати ефективність колективної діяльності: довіра і загальна система зв'язків і норм об'єднує людей і забезпечує дотримання прийнятих правил усіма учасниками колективу; довіра і норми знижують трансакційні витрати; соціальні мережі побудовані на довірі забезпечують поширення необхідної інформації, корисної для поліпшення економічних можливостей.

Існує безліч думок щодо складу компонентів соціального капіталу та способів його вимірювання. На нашу думку, структурними елементами соціального капіталу є: соціальні зв'язки, норми і правила, довіра.

Соціальні зв'язки – це певний вид відносно стійких контактів між суб'єктами. Сукупність таких соціальних зв'язків утворює соціальну мережу, яка може поділятися на два типи: горизонтальні зв'язки (особи, які володіють подібними соціальними позиціями в соціальній ієрархії), і вертикальні зв'язки (особи, мають різні соціальні позиції в соціальній ієрархії). За Р. Патнамом, соціальні мережі – це міжособистісне спілкування (громадянське зобов'язання). На думку автора, формування соціального капіталу найбільш важливі горизонтальні мережі, в той же час вертикальні, засновані на ієрархічній структурі, – перешкоджають цьому процесу.

Соціальні мережі можуть бути формальні та неформальні, відкриті та закриті. Ефективні соціальні норми формуються в закритій соціальній мережі. Соціальні норми та правила дають можливість поведінку учасників мережі робити передбачуваною. Учасники соціальної мережі будуть слідувати встановленим нормам та правилам, що панують в даній мережі.

На думку Дж. Коулмана, в суспільстві продуктивні норми, які приймаються для боротьби зі злочинністю, дозволяють людям, вільно ходити вночі по місту або залишати свій будинок, не побоюючись за своє майно [2]. Ефективні норми і правила можуть стати потужним елементом соціального капіталу, які формують усталені уявлення, забезпечують повторюваність і прогнозованість соціальних дій.

Наступним досить вагомим структурним елементом соціального капіталу є довіра. На даний час проблема довіри є досить актуальною в умовах кризи. Притаманна сьогоденню соціальна напруженість та руйнування соціальних мереж негативно впливає на процес формування соціального капіталу, який «втілюється» у відносинах суб'єктів, оскільки основна частина економічних проблем виникають в результаті недовіри до політичних інститутів.

За формулюванням Н. Лумана, довіра – це «ризикований аванс, за допомогою якого ми все-таки можемо вирішити проблему невизначеності» [9]. Довіра як структурний елемент соціального капіталу забезпечує дотримання учасниками взаємодії очікувань та впевненість, що їх зобов'язання будуть взаємно виконані, а вчинки відповідати встановленим нормам і правилам. У країнах з низьким рівнем довіри суб'єкти відносин бояться вступати в будь-які фінансові стосунки, а це відповідно знижує потенціал економічного розвитку та зростання. За дослідженнями західних вчених, в країні де рівень довіри складає менше 30% існує велика вірогідність надовго опинитися в пастці бідності.

Висновки. Розглянуті основні компоненти соціального капіталу (соціальні зв'язки, норми і правила, довіра) виступають показником соціальної згуртованості суб'єктів соціальних мереж і показником якості їх життя. На наш погляд, виділяється чіткий зв'язок між соціальним капіталом і якістю того середовища в якому взаємодіє індивід. Виходячи з проведеного дослідження, можна визнати, що саме соціальний капітал має вагоме значення в оцінці суб'єкта взаємодії власного рівня якості життя. Адже, сучасна економічна система не зможе існувати без неформальної сторони взаємозв'язків у суспільстві, без тих норм та правил поведінки, на яких будуються відносини як у підприємницькому колі, так і на рівні міжособистісних контактів. Суспільству необхідно мати таку соціальну опору, той базовий інститут довіри, на якому будуть побудовані всі подальші соціальні контакти. Адже, відомим є той факт, що національна економіка – це не просто сукупність господарських ланок в межах певної території, а перш за все, взаємозв'язки, контакти між людьми в процесі організації виробничих відносин. Саме тому, на нашу думку, соціальний капітал має безпосереднє відношення до покращення рівня та якості життя населення через організацію ефективного виробництва та зменшення рівня трансакційних витрат в межах певної економічної системи.

Література.

1. Bourdieu P. The Forms of Capital / P. Bourdieu // Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education / in Richardson, John G., ed. – New York : Greenwood, 1986. – P. 241–258.
2. Коулман, Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность. - 2001. - №3. - С. 129-131.
3. Putnam, R. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. - N.Y.: Simon & Schuster, 2000. - P. 288-289.
4. Portes A. Social capital: its origins and applications in modern sociology / A. Portes // Annual Review of Sociology. –1998. – № 24. – P. 1–24.
5. Радаев В. В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация. “Общественные науки и современность” № 2, 2003, с. 5–16.
6. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию / Ф. Фукуяма. – М.: АСТ, 2008. – 730 с.
7. Петрова, А.Т. Теория, методология, системно-параметрические исследования качества жизни населения региона: Автореф. докт. эконом. наук, спец. бухгалтерский учет, статистика. Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Красноярский государственный торгово-экономический институт».- Новосибирск, 2006.
8. Удотова, Л. Ф. Социальная статистика / Л. Ф. Удотова. – К.: КНЕУ, 2002. – С. 240.
9. Попов, С. И. Проблема качества жизни в современной идеологической борьбе. М.: 1997. С. 20-21.
10. Луман Н. Л. Общество как социальная система. Пер. с нем./ А. Антоновский. – М: Издательство "Логос", 2004. - 232 с.
11. Буркинський Б. В. Соціальний капітал : сутність , джерела та структура , оцінка / Б. В. Буркинський, В. Ф. Горячук // Економіка України . - 2013. - № 1. - С. 67-81.

References.

1. Bourdieu, P. (1986), *The Forms of Capital*, Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education, in Richardson, John G., ed, New York : Greenwood, pp. 241–258.
2. Coleman, J. (2001), Social and human capital, *Obshhestvennye nauki i sovremennost*, vol.3, pp. 129-131.
3. Putnam, R. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, N.Y., pp. 288-289.
4. Portes, A. (1998), *Social capital: its origins and applications in modern sociology*, Annual Review of Sociology, vol. № 24, pp. 1–24.
5. Radaev, V. V. (2003). The concept of capital, forms of capital and their conversion. “*Obshhestvennye nauki i sovremennost*”, vol. 2, pp. 5–16.
6. Fukujama F. (2008), *Doverie: social'nye dobrodeteli i put' k процветанию* [Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity], MOSCOW, Russia.
7. Petrova, A.T. (2006), Theory, methodology, system-parametric study of the quality of life in the region, Abstract of Ph.D. dissertation, Accounting and Statistics. State Educational Institution of Higher Professional Education "Krasnoyarsk State Trade and Economic Institute", Novosibirsk, Russia.
8. Udotova, L. F. (2002), *Social'naja statistika* [Social statistics], Kyiv, Ukraine, p. 240.

9. Popov, S. I. (1997), Problema kachestva zhizni v sovremennoj ideologicheskoy bor'be [The problem of the quality of life in the modern ideological struggle], Moscow, Russia, p. 20-21.

10. Luman N. L. (2004), Obshhestvo kak social'naja sistema [Society as a social system]. Logos, Moscow, Russia.

11. Burkins'kij, B. V. (2013), Social capital: the nature, source and structure, assessment, *Ekonomika Ukraini*, vol.1, pp. 67-81

Стаття надійшла до редакції 15.03.2015 р.

ТОВ "ДКС Центр"